

ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਵਾਬ (22:15-46)

ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕਈ ਝਗੜੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰੀਸੀ ਅਤੇ ਹੇਰੋਦੀ (22: 15-22), ਸਦੂਕੀ (22:23-33), ਅਤੇ ਇਕ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਸਿਖਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ (22: 34-40)। ਅਧਿਆਇ ਦਾ ਅੰਤ ਯਿਸੂ ਦੇ 'ਮਸੀਹ' ਤੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (22:41-46)।

ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣ ਤੇ ਸਵਾਲ (22:15-22)

¹⁵ਤਦੋਂ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਸਾਈਏ। ¹⁶ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਭਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਣਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਸੱਚਾ ਹੈਂ ਅਰ ਸਚਿਆਈ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਜੋ ਤੂੰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ¹⁷ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ, ਤੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ? ¹⁸ਪਰ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਜਾਣ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਹੇ ਕਪਟੀਓ ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਪਰਤਾਉਂਦੇ ਹੋ? ¹⁹ਜਜ਼ੀਯੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮੈਨੂੰ ਵਿਖਾਓ। ਤਦ ਉਹ ਇਕ ਅੰਠਿਆਨੀ ਉਸ ਕੋਲ ਲਿਆਏ। ²⁰ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਕਿਹ ਦੀ ਹੈ? ²¹ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕੈਸਰ ਦੀ। ਤਦ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਫੇਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੈਸਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਦਿਓ। ²²ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਅਚਰਜ ਮੰਨਿਆ ਅਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲੇ ਗਏ।

ਆਇਤ 15. ਯਿਸੂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਫ਼ਰੀਸੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿਰ ਕੱਢ ਸਨ (3: 7 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ; 15: 1)। ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ (9: 11, 34; 12:2, 24, 38; 15: 1, 2; 16: 1; 19:3)। ਇੱਥੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਲੱਗੀ (21:45)। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ (21:46), ਪਰ ਉਹ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਤਾ ਪਕਾਇਆ ਜੋ ਉਹ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਸਾਈਏ।

ਆਇਤ 16. ਯਿਸੂ ਨਾਲ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਪੌਲਸ ਗਮਲੀਏਲ ਨਾਮਕ ਇਕ ਫ਼ਰੀਸੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 5:34; 22:3)। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਮੂੰਹ-ਤੂੰ ਗੱਲ

ਕਰਨਗੇ (22:34)।

ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਚ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਹੇਰੋਦੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੁਭਾਵਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਹੇਰੋਦੀ ਲੋਕ ਹੇਰੋਦੇਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਨ। ਤਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਾਂਝੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਯਿਸੂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਇੱਥੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੇਰਾ ਸੱਜਣ ਹੈ।’

ਹੇਰੋਦੀ ਲੋਕ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਿਰਕਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਸੰਗਠਿਤ ਸਿਆਸੀ ਦਲ ਹੀ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਹੇਰੋਦੇਸ ਅੰਤਿਪਾਸ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਬਣੇ ਹੋਣਗੇ ਜਿਹੜਾ ਰੋਮੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਗਲੀਲ ਅਤੇ ਪਿਰੀਆ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ। ਜ਼ੇਲੋਤਸੀ ਲੋਕ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਫੌਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੇਹੱਦ ਰਾਸਟਰਵਾਦੀ ਯਹੂਦੀ ਵਾਅਦੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੋਮੀ ਕਬਜ਼ੇ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਯਿਸੂ ਦਾ ਇਕ ਚੇਲਾ ਸ਼ਮੂਊਨ ਇਸੇ ਗੁੱਟ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ (ਲੂਕਾ 6:15)।

ਯੂਨਾਨੀ-ਰੋਮੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਾਮੰਦ ਨੂੰ ਬੁਰਿਆਈ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ^੧ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਨੂੰ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈ ਖੁਸ਼ਾਮੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਰੋਸਾ ਜਤਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚਾ ਭਾਵ ‘ਈਮਾਨਦਾਰ’ (NJB) ਜਾਂ ‘ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਪੱਕਾ’ (NIV) ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ਸਚਿਆਈ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਰਾਹ ਦੱਸਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਾਮੰਦ ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਯਿਸੂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਭਾਵ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਯੂਨਾਨੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਮੂਲ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ‘ਤੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ।’

ਇਸ ਆਇਤ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਸੀ। ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ।

ਆਇਤ 17. ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯਿਸੂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਯਾ ਦੇਣਾ ਜੋਗ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ? ‘ਜੋਗ’ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ‘ਸਹੀ’ (NIV) ਜਾਂ ‘ਮੁਨਾਸਬ’ (NJB) ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਹ ਕਰਨ ਦਾ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। JNT ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ, ‘ਭਲਾ ਤੁਰੇਤ ਨੂੰ ਰੋਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ?’

ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਵਾਲ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੇ ਯਿਸੂ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਖੜੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ, ‘ਨਹੀਂ,’ ਤਾਂ ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਨੇ ਰੋਮੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਣਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ (ਵੇਖੋ ਲੂਕਾ 23:2)। ਜੇ ਉਹ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ‘ਹਾਂ’ ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣੇ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਰੋਮੀਆਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

‘ਜਜ਼ੀਯਾ’ (kenos) 14 ਤੋਂ 65 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਉੱਤੇ ਜਿਹੜਾ ਰੋਮੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲਾ ਰੋਮ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਟੈਕਸ ਸੀ। ਇਹ ਰੋਮ ਵੱਲੋਂ ਵਿਚ ਵਿਚ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੀ (ਵੇਖੋ ਲੂਕਾ 2:1-4)। ਰੋਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਏ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟੈਕਸ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਯੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਰੋਮ ਦੇ ਫਲਸਤੀਨ ਉੱਤੇ ਹਕੂਤ ਦੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕ ਇਸ ਜਜ਼ੀਯੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸਰਾਏਲ ਦਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ (ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 17: 14, 15)। ਜੈਕ ਪੀ. ਲੂਈਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਮੂਸਵੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਜਜ਼ੀਯਾ ਦੇਣ ਜਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੋਰੋਦੇਸ ਦੇ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਤਕ ਇਕ ਭਖਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 132-135 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਬਾਰ ਕੋਖਬਾ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲੀ ਸੀ।’⁴ 6 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਜਦ ਯਿਸੂ ਬਾਲਕ ਹੀ ਸੀ, ਗਲੀਲੀ ਯਹੂਦਾ ਨੇ ਇਸ ਜਜ਼ੀਯੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਬਗਾਵਤ ਕੀਤੀ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 5:37)⁵

ਆਇਤ 18. ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ (ਯੂਹੰਨਾ 2:24, 25) ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਤਾਉਂਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ‘ਅਜ਼ਮਾਈਸ’ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ (4: 1 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ; 16: 1)। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਿੱਧਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੇ ਕਪਟੀਓ ਆਖ ਕੇ ਝਾੜ ਦਿੱਤਾ (6:2, 5 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)। ਯਿਸੂ ਨਾਲ ਚਲਾਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਚਿਆਈ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ।

ਆਇਤ 19. ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਖਿਆ, ‘ਜਜ਼ੀਏ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮੈਨੂੰ ਵਿਖਾਓ’ ਜਜ਼ੀਏ ਲਈ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (*nomisma*) ਆਮ ਵਰਤੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੈਸੇ ਲਈ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਸਰਾਏਲ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਸਨ ਪਰ ਇਹ ਜਜ਼ੀਆ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਮੀ ਦੀਨਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਚੁਕਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰੋਦੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੀਨਾਰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (20:2), ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਇਤ 20. ਯਿਸੂ ਨੇ ਦੀਨਾਰ ਨੂੰ ਲਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਦੇ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਇਹ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਕਿਹ ਦੀ ਹੈ?’ ਇਹ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿੱਕਾ ਯਿਸੂ ਨੇ ਫੜਿਆ ਸੀ ਉਹ ਅਗਸਤੁਸ (31 ਈ. ਪੂ.-14 ਈਸਵੀ) ਜਾਂ ਤੀਬਰਿਉਸ (ਇਸਵੀ 14-37) ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਹਿਲਾ ਕੈਸਰ ‘ਕੈਸਰ’ ਗਯੁਸ ਸੀਜ਼ਰ ਕੈਸਰ ਗਯੁਸ ਸੀ। ‘ਜੁਲੀਅਸ’ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ‘ਕੈਸਰ’ ਰੁਤਬਾ ਸੀ। ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਰਤੀਬ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੀ, (1) ਨਾਂ, (2) ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਅਤੇ (3) ਰੁਤਬਾ।⁶ ‘ਕੈਸਰ’ ਮੂਲ ਵਿਚ ਜੁਲੀਅਸ ਸੀਜ਼ਰ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਵਿਚ ਅਗਸਤੁਸ (ਲੂਕਾ 2: 1), ਤਿਬਰਿਉਸ (ਲੂਕਾ 3: 1), ਕਲਾਉਦਿਉਸ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 17:7; 18:2), ਅਤੇ ਨੀਰੋ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 25:8-12; ਫ਼ਿਲਿੱਪੀਆਂ 4:22) ਸਣੇ ਕਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ‘ਕੈਸਰ’ ਜਾਂ ‘ਸੀਜ਼ਰ’ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਅਗਸਤੁਸ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦੀਨਾਰ ਉੱਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਿਬਰਿਉਸ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਉਸੇ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਤਿਬਰਿਉਸ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਾਲਾ ਦੀਨਾਰ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਟੈਕਸ ਜਾਂ ਜਜ਼ੀਆ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਐਵਰਟ ਫ੍ਰੀਗਿਉਸਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੁਆਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਿਤ ਤੇ ਮਾਲਾ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਿਰ ਕੱਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ‘ਤਿਬਰਿਉਸ ਕੈਸਰ ਅਗਸਤੁਸ, ਦੈਵੀ ਅਗਸਤੁਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ।’ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਔਰਤ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤਿਬਰਿਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਲੀਵਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਾਂ ਰੋਮਾ ਦੀ ਦੇਵੀ

ਸੌਂਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਮਹਾਯਾਜਕ’ ਉੱਕਰਿਆ ਸੀ।⁷

ਆਇਤ 21. ਜਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਹੀ ਸਹੀ ਉਸ ਮੂਰਤ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਕੈਸਰ ਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਤਾਂ ਯਿਸੂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ‘ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੈਸਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਦਿਓ।’ ਯਿਸੂ ਨੇ ਤਰਕ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿੱਕਾ ਕੈਸਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਮੂਰਤ ਛਪੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦੇਣਾ ਸਹੀ ਹੈ। ‘ਦਿਓ’ (*apodimomi*) ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਜੋ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕਾਉਣ ਦੀ ਸਮਝ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।⁸ ਇਹ ਆਇਤ 17 ਵਾਲੇ ‘ਦੇਣਾ’ (*didomi*) ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਲਿਓਨ ਮੌਰਿਸ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਕੈਸਰ ਦਾ ਤਰਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।⁹ ਇਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।¹⁰

ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੈਸਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਉਹ ਕੈਸਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਿੱਕਿਆਂ ਤੇ ਮੂਰਤੀਪੂਜਕ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਮੰਜੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਬੰਦਗੀ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ (4: 10; ਵੇਖੋ ਦਾਨੀਏਲ 4: 28-37; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 12: 20-23)। ਖ਼ੁਦਾ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਅਨਾਦੀਕਾਲ ਲਈ ਰਾਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਰੋਮੀ ਹਕੂਮਤ ਉੱਤੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਜਜ਼ੀਆ ਲਾਉਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਸ਼ਖ਼ਸ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਦੇਣਦਾਰ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਮੂਰਤ (ਉਤਪਤ 1: 27; 5: 1) ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਦੇਣਦਾਰ ਹਨ (ਰੋਮੀਆਂ 12: 1, 2)। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹੋਰੋਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਚੁਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਆਇਤ 22. ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਅਚਰਜ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਮੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਜਾਂ ਯਹੂਦੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਭੜਕਾਏ ਬਗ਼ੈਰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰੋਦੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਰ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿੱਕਲ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਆਣਪ ਭਰਿਆ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੇ ਸਵਾਲ (22:23-33)

²³ਉਸੇ ਦਿਨ ਸਦੂਕੀ ਜਿਹੜੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿਆਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਉਹ ਦੇ ਕੋਲ ਆਏ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ²⁴ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੂਸਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਭਈ ਜੇ ਕੋਈ ਔਂਤ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦਾ ਭਾਈ ਉਹ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਲਈ ਵੰਸ ਉਤਪੰਨ ਕਰੇ। ²⁵ਸੋ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸੱਤ ਭਾਈ ਸਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੇਉਲਾਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਤੀਵੀਂ ਛੱਡ ਗਿਆ। ²⁶ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਆ ਭੀ ਅਤੇ ਤੀਆ ਭੀ ਸੱਤਵੇਂ ਤੀਕਰ। ²⁷ਅਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਤੀਵੀਂ ਭੀ ਮਰ ਗਈ। ²⁸ਉਪਰੰਤ ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਹੋਊ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਉਹ ਨੂੰ ਵਸਾਇਆ ਸੀ?

²⁹ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣ

ਕੇ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋ। ³⁰ਕਿਉਂ ਜੋ ਕਿਆਮਤ ਵਿਚ ਨਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਲਕਣ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਦੂਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ। ³¹ਪਰ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਕਿਆਮਤ ਦੇ ਵਿਖੇ ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜੋ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖਿਆ। ³²ਕਿ ਮੈਂ ਅਬਰਾਹਾਮ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਤੇ ਇਸਹਾਕ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਤੇ ਯਾਕੂਬ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹਾਂ? ਉਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ³³ਅਤੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ।

ਆਇਤ 23. ਉਸੇ ਦਿਨ ਇਸ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਝਗੜੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ਤਰਤੀਬ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਾਹਿਰ ਤੌਰ ਤੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ (21:23-27), ਉਸ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ (21:28-22:14), ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ (22:15-46) ਤੇ ਸਵਾਲ ਦੁੱਖ ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੋਏ।

ਇਸ ਵਾਰ ਦੇ ਯਿਸੂ ਕੋਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਰਈਸ ਵਰਗ ਸਦੂਕੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਲੋਕ ਸਨ (3:7 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ; 16:1)। ਇਸ ਛੋਟੀ ਪਰ ਤਾਕਤਵਰ ਜਮਾਤ ਨੇ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸਾਮਰੀਆ ਵਾਂਗ ਉਹ ਤੌਰੇਤ ਭਾਵ ਮੂਸਾ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਵਚਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।¹¹ ਉਹ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਰੀਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੇ ਸਨ।

ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਦੂਕੀ ਲੋਕ ਆਤਮਾ ਦੇ ਅਮਰ ਹੋਣ, ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸਜ਼ਾ ਅਤੇ ਈਨਾਮ ਜਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਕਿਆਮਤ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 23:8)।¹² ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਮੂਸਾ ਨੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕੁਝ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਨਕਾਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਰੱਬੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਸ ਝਗੜੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਿ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੌਰੇਤ ਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਦੂਕੀ ਵੀ ਹੋਣਗੇ, ਦਾ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਹੈ।¹³

ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੌਰਾਨ ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ ਪਰ ਮੁੱਢਲੀ ਕਲੀਸੀਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਸਦੂਕੀ ਲੋਕ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਸੂਲ ‘ਮੋਇਆਂ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ’ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 4:1, 2)। ਯਿਸੂ ਦੇ ਵਕਤ ਇਹ ਧੜੇ ਭਾਵੇਂ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਅਹਿਮ ਸਨ ਪਰ 70 ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਜ਼ੂਦ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਇਤ 24. ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰੇਦੀਆਂ ਵਾਂਗ (22:15), ਸਦੂਕੀ ਵੀ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ ਸਨ (ਵੇਖੋ 16:1)। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ) ਵਿੱਚੋਂ ਦੁਹਰਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਸਵਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ: ‘ਮੂਸਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਭਈ ਜੇ ਕੋਈ ਔਂਤ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦਾ ਭਾਈ ਉਹ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਲਈ ਵੰਸ ਉਤਪੰਨ ਕਰੇ।’ ਇਹ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 25:5, 6 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ *levir* ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ‘ਦਿਓਰ’ ਹੈ। ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਿਯਮ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਬੇਅੱਲਾਦ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਉਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰ ਪਤਨੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਅੱਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰੇ।

ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੀ ਰੀਤ ਕਈ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ

ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਕਸਦ ਮਰੇ ਹੋਏ ਦੇ ਨਾਂਅ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣਾਈ ਰੱਖ ਕੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਸੈੱਕੜੇ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਇਹ ਰੀਤ ਸੀ। ਇਸ ਰੀਤ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਓਨਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਲਈ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ (ਉਤਪਤ 38:8-10)। ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਿਯਮ ਮੂਸਾ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦਾ ਉਲੰਘਣਾ ਇਕ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਅਪਰਾਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ (ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 25:7-10)।

ਆਇਤ 25-27. ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਤ ਭਾਈ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਉਲਾਦਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਲਈ ਛੱਡ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਕ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਮਰ ਗਏ। ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਔਰਤ ਵੀ ਮਰ ਗਈ।

ਜਿਸ ਅੱਗੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਅਸਲ ਘਟਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਉੱਠਣ ਨੂੰ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਵਿਖਾਉਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਇਹ ਬੇਤੁਕਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਆਪੇ ਹੀ ਬਣਾਉਣਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੇ ਸੱਤ ਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਉਲਾਦ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਅਪਵਾਦ ਦੇ ਕਿ ਉਹ ਬਾਬ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਅਪੋਕ੍ਰਿਫਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇ। ਤੇਬੀਤ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਨਾਮਕ ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੱਤ ਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੱਤੇ ਭਰਾ ਹੀ ਸਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਹਰੇਕ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਿਸੇ ਬਦਰੂਹ ਵੱਲੋਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।¹⁴

ਆਇਤ 28. ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਿਯਮ ਦੱਸਣ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਰਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਖਾਉਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਉਪਰੰਤ ਕਿਆਮਤ ਨੂੰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਹੋਊ?’ ਸ਼ਾਇਦ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।¹⁵ ਤਰਕ ਦੇਣ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਪਰਖਣ ਨੂੰ ਬੇਤੁਕਾ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ *reductio ad absurdum* ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਦੂਕੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਅਜਿਹੇ ਕਿਸੇ ਰੀਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੇ।¹⁶

ਸਦੂਕੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇਸ ਗਲਤ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਆਮਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਧਰਤੀ ਉਤਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਲੋਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅਗਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਿਆਹ ਦੀ ਰੀਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਸਬੂਤ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸਮੇਂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤੀ ਹੋਣ (ਬਹੁਪਤੀ) ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਸਦੂਕੀਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਹੱਦ ਉਸ ਔਰਤ ਦੇ ਇਕ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇਕ ਸੱਤਾਂ ਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ।

ਆਇਤ 29. ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭੁੱਲ ਵਿਚ ਪਏ ਜਾਂ ‘ਗਲਤ’ ਸਨ (NIV)। ਇੱਥੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਯੂਨਾਨੀ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ (*planao*) ਤੋਂ ਭਾਵ ‘ਭਟਕਣਾ’ ਜਾਂ ‘ਗੁਮਰਾਹ ਹੋਣਾ’ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ 18:12 ਹੋਈ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਭੇਡ ਗੁਆਚ

ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਦੋ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹਨ। ਆਇਤਾਂ 31 ਅਤੇ 32 ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਆਇਤ 30 ਵਿਚ ਇਸ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਇਤ 30. ਯਿਸੂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਖੁਦਾ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ: ‘ਕਿਉਂ ਜੋ ਕਿਆਮਤ ਵਿਚ ਨਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਲਕਣ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਦੂਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ।’ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਦੋ ਨਜ਼ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ: ‘ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ’ ਆਦਮੀ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਪਤਨੀ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਦਕਿ ‘ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਣਾ’ ਔਰਤ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਵਿਆਹ ਦੇ ਇਹ ਨਿਯਮ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲੋਕ ਸੁਰਗਦੂਤਾਂ ਜਾਂ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ (*angelos*) ਵਰਗੇ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੇ।¹⁷ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਅਰ ਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਟਾਲਮੁਡ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ?

[ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ] ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਖਾਣਾ, ਨਾ ਪੀਣਾ ਨਾ ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਵਾਧਾ, ਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ, ਨਾ ਈਰਖਾ, ਨਾ ਨਫ਼ਰਤ, ਨਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਤਾਜ ਲਾਏ ਰੱਬੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਚਮਕ ਤੇ ਦਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਨ।¹⁸

ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਆਇਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀ ਉੱਠੀ ਦੇਹ ਅਤੇ ਵਜੂਦ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤ ਨਾਲੋਂ ਫ਼ਰਕ ਹੋਵੇਗੀ (1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 15:35–58; 1 ਯੂਹੰਨਾ 3:2)।

ਆਇਤਾਂ 31, 32. ਜੀ ਉੱਠਣ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਯਿਸੂ ਬਾਈਬਲ ਦੀ ਸਦੂਕੀਆਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ (22:29)। ਰੱਬੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇਹ ਪੁੱਛਦਿਆਂ ਕਿ ‘ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ...?’ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ (12:3, 4 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ‘ਮੂਸਾ ਦੀ ਪੋਥੀ’ ਵਿੱਚੋਂ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਸੜਦੀ ਹੋਈ ਝਾੜੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ (ਮਰਕੁਸ 12:26)।

ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਦੂਕੀਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਜੀ ਉੱਠਣ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂਅ ਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਨਮਾਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਹਵਾਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਜੀ ਉੱਠਣ ਜਾਂ ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਅਸਪੱਸ਼ਟ ਆਇਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸੇ ਆਇਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਵ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਕੂਚ 3:6 ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ: ‘ਮੈਂ ਅਬਰਾਹਾਮ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਤੇ ਇਸਹਾਕ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਤੇ ਯਾਕੂਬ ਦਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹਾਂ।’ ਯਿਸੂ ਨੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਬਰਾਹਾਮ, ਇਸਹਾਕ ਅਤੇ ਯਾਕੂਬ ਅਜੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਖੁਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੁਦਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ 8:11; ਲੂਕਾ

13:28; 16:22-31; ਯੂਹੰਨਾ 8:56)। ਉਸ ਨੇ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ, ‘ਉਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦਾ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦਾ ਹੈ।’

ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਭਾਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤਾਇਤ ਨਾਲ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਆਇਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।¹⁹ ਪਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ। ਸਦੂਕੀ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਰੇਤ ਨੂੰ ਹੀ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਸੇ ਹਵਾਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਟਾਲਮੁਡ ਵਿਚ ‘ਕੱਟਰ’ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਹੀ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ, ਇਹ ਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਸਵਾਲ ਸੀ ਕਿ ‘ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰੇਤ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਲਈ ਗਈ?’ ਰੱਬੀ ਲੋਕ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਕਈ ਵਹਾਲੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ (ਕੁਚ 6:4; ਗਿਣਤੀ 18:28; ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 4:4; 11:21; 31:16),²⁰ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਓਨਾ ਕਾਇਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਸੀਹ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹਵਾਲਾ ਹੈ।²¹

ਆਇਤ 33. ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਲੋਕ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ (ਵੇਖੋ 22:22, 46)। ਲੂਕਾ 20:39, 40 ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ‘‘ਤਦ ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਆਖਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੈਂ ਭਲਾ ਕਿਹਾ। ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੁਝ ਪੁੱਛਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹਿਆਉ ਨਾ ਪਿਆ।’’

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਸਵਾਲ (22:34-40)

³⁴ਪਰ ਜਦ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਜੋ ਉਹ ਨੇ ਸਦੂਕੀਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਦ ਉਹ ਇਕ ਥਾਂ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ। ³⁵ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਰਾ ਦਾ ਸਿਖਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਉਹ ਦੇ ਪਰਤਾਉਣ ਲਈ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ। ³⁶ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰੇਤ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ ਕਿਹੜਾ ਹੈ? ³⁷ਅਤੇ ਉਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ। ³⁸ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਹੁਕਮ ਇਹੋ ਹੈ। ³⁹ਅਤੇ ਦੂਆ ਇਹ ਦੇ ਵਾਂਗੂ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਗਾਅਫ਼ੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰ। ⁴⁰ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀ ਤੁਰੇਤ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਆਇਤ 34. ਹੇਰੋਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ (22:15, 16, 22)। ਸਦੂਕੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ (22:23, 33)। ਆਪਣੇ ਸਿਆਣਪ ਭਰੇ ਜਵਾਬ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ‘‘ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ’’ (*phimmo*) ਜਿਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਆਇਤ 12 ਵਿਚ ‘‘ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਗਿਆ’’ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਦਾ ਲਫ਼ਜ਼ੀ ਮਾਇਨਾ ‘‘ਮੂੰਹ ਤੇ ਛਿੱਕਾ ਲੱਗਣਾ’’ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ‘‘ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੇ [ਇਹ ਸਭ] ਸੁਣਿਆ’’ ਤਾਂ ਉਹ ਯਿਸੂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਰਚਨ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਆਇਤ 35. ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਦੇਂ ਹੀ ਨਾਕਾਮੀ ਹੱਥ ਲੱਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹੋਣਾ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਆਦਮੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਮਨ ਵਾਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਮੱਤੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾ ਦਾ ਸਿਖਲਾਉਣ ਵਾਲਾ (*nomikos*) ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਹੱਥਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਨਕਲ ਉਤਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਲੂਕਾ 10:25 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੱਕ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਫਰਕ ਕਰਾਣੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ।²² ਯਹੂਦੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ‘ਸਿਖਲਾਉਣ ਵਾਲਾ’ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮੂਸਾ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਪਾਈ ਹੋਏ ਭਾਵ ਉਹ ‘ਤੌਰੇਤ ਦਾ ਮਾਹਿਰ’ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (JNT)। ਮਰਕੁਸ ਨੇ ਬਦਲਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ‘ਗ੍ਰੰਥੀ’ (*grammapes*) ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਵਾਲ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ (ਮਰਕੁਸ 12:28)। ਗ੍ਰੰਥੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (2:4 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)।

ਆਇਤ 36. ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਪਰਤਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰੇਤ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?’ ਯਹੂਦੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਵਾਲ ਤੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਇਕ ਆਮ ਵਾਕ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਟਾਲਮੁਡ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਸਵਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ: ‘ਉਹ ਛੋਟੀ ਆਇਤ ਕਿਹੜੀ ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਤੌਰੇਤ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ?’²³ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਹਾਉਤਾਂ 3:6 ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ‘ਆਪਣਿਆਂ ਸਾਰਿਆਂ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਉਹ ਤੇਰੇ ਮਾਰਗਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰੇਗਾ।’ ਇਸਦਾ ਇਹ ਜਵਾਬ ਤੁਰੇਤ ਦੀ ਥਾਂ ਕਹਾਵਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰੱਬੀ ਸਿਮਲਾਈ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੂਸਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ 613 ਹੁਕਮ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਪਰ ਦਾਉਦ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ (ਜ਼ਬੂਰ 15), ਯਸਾਯਾਹ ਨੇ ਛੇ (ਯਸਾਯਾਹ 33:15), ਮੀਕਾ ਨੇ ਤਿੰਨ (ਮੀਕਾ 6:8), ਯਸਾਯਾਹ ਨੇ ਫੇਰ ਦੋ (ਯਸਾਯਾਹ 56:1), ਆਮੋਸ ਨੇ ਇਕ (ਆਮੋਸ 5:4), ਅਤੇ ਹਬੱਕੂਕ ਨੇ ਇਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ (ਹਬੱਕੂਕ 2:4)।²⁴

ਆਇਤਾਂ 37, 38. ਯਿਸੂ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ‘ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜਾਨ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ।’ ਇਹ ਹਵਾਲਾ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 6:5 ਵਿਚ ਹੈ। ਇਬਰਾਨੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ‘ਦਿਲ,’ ‘ਜਾਨ,’ ਅਤੇ ‘ਸ਼ਕਤੀ’ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਮੱਤੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਵਿਚ ‘ਮਨ’ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ‘ਸ਼ਕਤੀ’ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਰਕੁਸ ਅਤੇ ਲੂਕਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੇ ‘ਦਿਲ,’ ‘ਜਾਨ,’ ‘ਬੁੱਧ’ ਅਤੇ ‘ਸ਼ਕਤੀ’ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ ਹਨ (ਮਰਕੁਸ 12:30; ਲੂਕਾ 10:27)। ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਸਹਿਦਰਸ਼ੀ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਪਤਤੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੂਨਾਨੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ‘ਦਿਲ’ (*leb*) ਲਈ ‘ਮਨ’ (*dianoia*) ਸ਼ਬਦ ਹੈ।

ਇਹ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ੇਮਾ ਦੇ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਮਾ ਵਾਲਾ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 6:4 ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ’ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 6:5 ਵਿਚ ਹੈ। ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਗਿਣਤੀ 15:37-41 ਸਣੇ ਹੋਰ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੇਮਾ ਵਿਚ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ (ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 11:13-21 ਵੀ ਵੇਖੋ)। ਸ਼ੇਮਾ ਨਾਮ ਦੁਆ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਬਦ (*shkma*) ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ‘ਸੁਣਨਾ’ (ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 6:4)। ਮਰਕੁਸ ਅਨੁਸਾਰ ਯਿਸੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, ‘ਹੇ ਇਸਰਾਏਲ, ਸੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਡਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਇੱਕੋ ਪ੍ਰਭੂ ਹੈ’ (ਮਰਕੁਸ 12:29)।

ਆਇਤ 39. ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ (22:36), ਯਿਸੂ ਨੇ ਅੱਗੇ ਆਖਿਆ, ‘ਅਤੇ ਦੁਆ ਇਹ ਦੇ ਵਾਂਗੂ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਗਾਅਵੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ

ਪਿਆਰ ਕਰ' ²⁵ (ਵੇਖੋ 5:43; 19:19; ਰੋਮੀਆਂ 13:9, 10; ਗਲਾਤੀਆਂ 5:14; ਯਾਕੂਬ 2:8; 1 ਯੂਹੰਨਾ 4:21)। ਇਹ ਹਵਾਲਾ ਸਪਤਤੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਲੇਵੀਆਂ ਦੀ ਪੋਥੀ 19:18 ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਸੀਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਹੋਰ ਯਹੂਦੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਸਹੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਰੱਬੀ ਹਿਲੇਲ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਨਿਯਮ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ: 'ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਤੈਨੂੰ ਘਿਣਾਉਣੀ ਲੱਗੇ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰ।' ²⁶ ਰੱਬੀ ਕੀਬਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਤੌਰੇਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਾਂਗੂ ਪਿਆਰ ਕਰੋ।' ²⁷ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਆਇਤ ਵਿਚ ਲੂਕਾ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਨੇ 'ਗੁਆਂਢੀ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੋਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਦੱਸਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਹੋਵੇ (ਲੂਕਾ 10:29-37)।

ਆਇਤ 40. ਯਿਸੂ ਨੇ ਗੱਲ ਮੁਕਾਈ, 'ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀ ਤੁਰੇਤ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਹਨ।' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਦਸ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਗੁਆਂਢੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਬਾਕੀ ਦੇ ਛੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ (ਕੂਚ 20:1-17; ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 5:6-21)। ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਸੀਹ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਇੱਥੇ 'ਸਾਰੀ ਤੁਰੇਤ ਅਤੇ ਨਬੀਆਂ' ਪੂਰੀ ਇਬਰਾਨੀ ਬਾਈਬਲ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਟਿਕੇ ਹੋਏ' (*krpmannum*) ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਟੰਗਣਾ' (KJV) ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 'ਜਿਵੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਕਬੱਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਪੂਰਾ [ਪੁਰਾਣਾ ਨੇਮ] ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਹੁਕਮਾਂ ਉੱਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।' ²⁸

ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਜਵਾਬਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਜਤਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ (ਮਰਕੁਸ 12:32, 33)। ਯਿਸੂ ਉਸ ਤੋਂ ਐਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, 'ਤੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਰਾਜ ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈਂ' (ਮਰਕੁਸ 12:34)।

ਮਸੀਹਾ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ (22:41-46)

⁴¹ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਫ਼ਰੀਸੀ ਇੱਕਠੇ ਸਨ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ। ⁴²ਮਸੀਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਉਹ ਕਿਹ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਦਾਊਦ ਦਾ। ⁴³ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਫੇਰ ਦਾਊਦ ਆਤਮਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿੱਕਰ ਉਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਖਦਾ ਹੈ? ਕਿ

⁴⁴ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ,

ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠ,

ਜਦ ਤੀਕਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਨਾ ਕਰ ਦਿਆਂ।

⁴⁵ਸੋ ਜਦ ਦਾਊਦ ਉਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ? ⁴⁶ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਬਚਨ ਤੀਕਰ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦੇ ਸੱਕਿਆ, ਨਾ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਿਆਉਂ ਪਿਆ ਜੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ।

ਆਇਤ 4.1. ਯਿਸੂ ਉਸ ਸਵੇਰ ਹੈਕਲ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਸਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ (21:23)। ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਤੁੜਵਾਉਣ ਜਾਂ ਰੋਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਵਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਸਨ (22:15-40)। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਬੜੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੀ

ਇਕ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਚਾਲ ਚੱਲਣ ਲਈ ਉੱਥੇ ਜਮ੍ਹਾ ਹੋਏ ਸਨ (22:34)। ਮਰਕੁਸ 12:35 ਤਸਦੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਵੇਲੇ ਯਿਸੂ ਅਜੇ ਹੈਕਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ।

ਆਇਤ 42. ਯਿਸੂ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ‘‘ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ?’’ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ‘‘ਮਸੀਹ ਜੀਉਂਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ’’ ਹੈ (16:15, 16)। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਲਈ ਯਿਸੂ ਨੇ ਇਕ ਅਸਿੱਧਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘‘ਮਸੀਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?’’ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਆਪਣੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ‘‘ਤੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਉਹ ਕਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ?’’ ਸਵਾਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ (17:25; 18:12; 21:28)। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਹਾ ਦੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹੀ ਸਵਾਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ‘‘ਦਾਊਦ ਦਾ।’’ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਹ ਜਵਾਬ ਦਵਾਇਆ ਸੀ। ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਫਤਹਿਮੰਦ ਦਾਖਲੇ ਵਿਚ ਉਹ ਗਏ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘‘ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ’’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਸੀ (21:9)। ਸੋਮਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯਾਜਕ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਚਿੜ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ‘‘ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਹੋਸਨਾ’’ (21:15, 16) ਪੁਕਾਰਦਿਆਂ ਯਿਸੂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ‘‘ਦਾਊਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ’’ ਮਸੀਹਾ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਨਬੂਵਤਾਂ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ (1:1 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ; 9:27; 12:23)।

ਆਇਤ 43. ਯਿਸੂ ਨੇ ਦੂਜਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ: ‘‘ਫੇਰ ਦਾਊਦ ਆਤਮਾ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿੱਥਰ ਉਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਖਦਾ ਹੈ?’’ ਉਹ ‘‘ਗਿਆਤ’’ ‘‘ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਸੀਹ’’ ਤੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਅਗਿਆਤ (ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਸੀਹ) ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੁਈਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ‘‘ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾਊਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਫ਼ਰਕ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੁਤਬਾ ਉਹਦੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ।’’²⁹ ਯਿਸੂ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਾਊਦ ਜਿਸ ਨੇ ਕਈ ਜ਼ਬੂਰ ਲਿਖੇ, ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ (ਵੇਖੋ 2 ਸਮੂਏਲ 23:2; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:16; 2:30; 2 ਪਤਰਸ 1:21)। ਜ਼ਬੂਰ ਦੀ ਪੋਥੀ 110 ਦੀ ਉੱਪਰ ਅੰਕਿਤ ਲਿਖਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ‘‘ਦਾਊਦ ਦਾ ਭਜਨ’’ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੂਲ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ।

ਆਇਤ 44. ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹਵਾਲਾ ਜ਼ਬੂਰਾਂ 110:1 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਪਤਤੀ ਅਨੁਵਾਦ (LXX) ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ:

‘‘ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਬੈਠ, ਜਦ ਤੀਕਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਨਾ ਕਰ ਦਿਆਂ।’’

ਇਹ ਅਹਿਮ ਲਿਖਤ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਥਾਂ ਦੁਹਰਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।³⁰ ‘‘ਪ੍ਰਭੂ’’ (YHWH, ਖ਼ੁਦਾ ਦਾ ਸਹੀ ਨਾਂਅ) ਅਤੇ ਦੂਜੇ ‘‘ਪ੍ਰਭੂ’’ (Adoni) ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਦੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕੀਤੇ

ਜਾਣ ਦੀ ਨਬੂਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਰੱਖਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਸੀ।

ਇਬਰਾਨੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਆਖਰੀ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ‘ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਚੌਂਕੀ’ ਸ਼ਬਦ ਹੈ: ‘ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਲਈ ਤੇਰੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਨਾ ਬਣਾ ਦਿਆਂ’ ਹੈ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਚੌਂਕੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਊੱਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ (ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਢਿੱਡ ਭਾਰ ਪਏ ਹੋਏ)।³¹

ਆਇਤ 45. ਯਿਸੂ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਈ: ‘ਸੋ ਜਦ ਦਾਊਦ ਉਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ?’ ਜੇ ਮਸੀਹਾ ਦਾਊਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਾਲ ਦਾਊਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰਭੂ’ ਕਿਉਂ ਆਖਿਆ? ਕਿੰਨਾ ਪੇਚੀਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ! ਕੋਈ ਪੂਰਵਜ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ‘ਪ੍ਰਭੂ’ ਆਖ ਕੇ ਸੰਭੋਧਿਤ ਕਰੇ। ਮਸੀਹਾ ਦਾਊਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ?’ ਮਸੀਹਾ ‘ਪ੍ਰਭੂ’ ਅਤੇ ‘ਦਾਊਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ’ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕੋ ਕਾਰਣ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਜੂਦ ਵਿਚ ਸੀ (ਵੇਖੋ ਯੂਹੰਨਾ 8:56-58)। ਯਿਸੂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੈਕਲ, ਯੂਨਾਹ ਅਤੇ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ (12:6, 41, 42)। ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਾਊਦ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ।

ਆਇਤ 46. ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਅਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਐਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਾਰ ਗਏ ਕਿ ਉਸ ਹਫ਼ਤੇ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੋਕਾਂਚਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭਾਵੇਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬਦਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਵਿਰੋਧ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

~~~ ਸਬਕ ~~~

ਦੋ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਭਰੇ ਸਵਾਲ ਅਤੇ ਦੋ ਸਮਝਦਾਰੀ ਵਾਲੇ ਸਵਾਲ (22:15-46)

ਸਾਹਮਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚਲਾਕੀ ਭਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲਈ ਏਕਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ (22: 15-22)। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸਵਾਲ ਤੋਂ ਹੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪਤੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ (22:23-33)। ਇਕ ਅਰਥ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ, ‘ਬਾਈਬਲ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ!’

ਹੁਣ ਤਕ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਵਾਲ 22:34-46 ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਦੋ ਜਵਾਬ 22:37-40 ਦਿੱਤੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਸਿਖਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ‘ਵੱਡਾ ਹੁਕਮ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?’ (22:36), ਯਿਸੂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਖੁਦਾ ਸਾਥੋਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਅਗਾਏ ਪਿਆਰ ਵੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਦੂਜਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਮਸੀਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ? ਉਹ ਕਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ?’

(22:42)। ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਬਦ ਤਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਯਿਸੂ ਖੁਦਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਸਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ (ਵੇਖੋ 17:5)।

ਜਜ਼ੀਆ ਦੇਣ ਤੇ ਸਵਾਲ (22:15-22)

ਯਿਸੂ ਨੇ ਕਦੇ ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੇ ਮੱਤੀ ਨਾਮਕ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਸੂਲ ਚੁਣਨ ਲਈ ਸੱਦਿਆ (9:9)। ਉਸ ਨੇ ਮਸੂਲੀਆਂ (ਟੈਕਸ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ) ਅਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਯਰੀਹੋ ਦੇ ਮਸੂਲੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜੱਕਈ ਉੱਤੇ ਦਿਆਲੂ ਸੀ (ਲੂਕਾ 19:1-10)। ਫ਼ਰੀਸੀ ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਰਮੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ੀ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਲੂਕਾ 18:9-14)। ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੇ ਤੁੱਛ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਜਜ਼ੀਆ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਜ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਹੈਕਲ ਦਾ ਜਜ਼ੀਆ ਵੀ ਚੁਕਾਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਯਾਜਕਾਈ ਚਲਦੀ ਸੀ (17:24-27)।

ਹਰ ਮਸੀਹੀ ਨੂੰ ਟੈਕਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਕਾਫ਼ਰ, ਮੂਰਤੀਪੂਜਕ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੀ 'ਜਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੈਸਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ' ਦੇਣ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਵਾਦ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਕਾਫ਼ਰ ਰੋਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਸਭ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤਾਕਤਾਂ 'ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀਆਂ ਠਹਿਰਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ' (ਰੋਮੀਆਂ 13:1)। ਪਤਰਸ ਇਸ ਨਸੀਹਤ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਸੀ (1 ਪਤਰਸ 2:13-15)। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਖੁਦਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਟੈਕਸ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਖੁਦਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਹੈ। ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਟੈਕਸ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਹ ਖੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਠਹਿਰਾਏ ਕੰਮ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਹੈ।

ਜੀ ਉੱਠਣਾ (22:23-33)

ਖੁਦਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਲੋਕ ਜੀ ਉੱਠਣ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਕਿਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ? ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਕੁਰਿੰਥੁਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਮਸੀਹੀ ਮਿਲੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀ ਉੱਠਣ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਯੂਨਾਨੀ ਦਰਸ਼ਨ ਭਾਵ ਫਲਸਫ਼ੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਪਾਪ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਰਜਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੰਨਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਰਜਾ ਕੁਦਰਤੀ ਉਰਜਾ ਵਿਚ ਫੇਰ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਰੱਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਪੌਲੁਸ ਵੱਲੋਂ ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖਿਆ ਸਦੂਕੀਆਂ ਜਾਂ ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਠਹਿਰਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕੁਰਿੰਥੁਸ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਜ਼ਾਹਿਰ ਤੌਰ ਤੇ ਮਸੀਹ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਖ਼ੀਰ ਆਪਣੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਪੌਲੁਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮਸੀਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਾਂਗੇ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਜੀ ਉੱਠਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਿਵਾਏ ਜਾਵਾਂਗੇ (1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 15:12-19)। ਪੌਲੁਸ ਨੇ

ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਸੱਤ ਨਿਚੋੜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ:

1. ਜੇ ਮਸੀਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਉੱਠਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਸੀਹੀ ਬਣਨ ਵੇਲੇ ਕੁਰਿੰਥੁਸ ਦੇ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ।
2. ਜੇ ਮਸੀਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਇਸ ਨਿਚੋੜ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੱਸੇ।
3. ਜੇ ਮਸੀਹ ਜੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫਜ਼ੂਲ, ਬੇਕਾਰ ਸੀ।
4. ਜੇ ਮਸੀਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਵਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੌਲੁਸ ਅਤੇ ਸਭ ਹੋਰ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਸੀਹ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਚਸਮਦੀਦ ਸਨ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਝੂਠੇ ਸਨ।
5. ਜੇ ਮਸੀਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਵਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਅਰਥ ਅਤੇ ਖੋਖਲਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਖ਼ਸ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋਣਾ ਸੀ? ਸਭ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ। ਜੇ ਯਿਸੂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਵਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਹੋਰ ਕਥਿਤ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬੇਹਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।
6. ਜੇ ਮਸੀਹ ਜਿਵਾਲਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਤਕ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਸ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਪਾਪ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
7. ਸਭ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਤੀਜਾ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਸੀਹ ਜੀ ਨਹੀਂ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਜਿੰਨੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਮਰ ਗਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਬਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਸੀਹ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪੌਲੁਸ ਨੇ ਹੋਰ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਿਆ, ‘‘ਜੇ ਨਿਰੇ ਇਸੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਸਾਂ ਮਸੀਹ ਉੱਤੇ ਆਸ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਭਨਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤਰਸ ਜੋਗ ਹਾਂ’’ (1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 15:19)। ਉਸ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ‘‘ਮਸੀਹ ਤਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਉੱਠਿਆ ਹੈ, ਸੁੱਤਿਆ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਲ ਹੈ!’’ (1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 15:20)।

ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਿਯਮ (22:23-28)

ਯਹੂਦਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਓਨਾਨ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰੀਤ ਨੂੰ ਮੂਸਾ ਦੀ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ‘‘ਆਪਣੀ ਮਣੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ’’ ਦੇਣ ਦੇ ਓਨਾਨ ਦੇ ਕਾਰੇ ਤੋਂ ਖ਼ੁਦਾ ਐਨਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲਈ (ਉਤਪਤ 38:8-10)।

ਇਸ ਰੀਤ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਰੂਥ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਰੂਥ ਦੇ ਪਤੀ ਮਹਿਲੋਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨਾਓਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਰੂਥ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ ਦਿਓਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕੇ (ਰੂਥ 1:11-13)। ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਰੂਥ ਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਬੋਅਜ਼ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਮਹਿਲੋਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਰੂਥ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ (ਰੂਥ 4:1-10)

। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੋਆਬੀ ਔਰਤ ਦਾਉਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਪੂਰਵਜ ਬਣ ਗਈ (ਰੂਥ 4: 17, 22; ਮੱਤੀ 1:5, 6, 16)।

ਕੁਝ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਸੀਹ ਦੇ ਵਕਤ ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਾ ਨਿਯਮ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕ ਤੌਰੇਤ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਨਮਾਨ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।³²

ਪਿਆਰ (22:34-40)

ਯਿਸੂ ਨੇ ਮੱਤੀ 22: 37-39 ਵਿਚ ਦੋ ਵੱਡੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦੁਆਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਬਾਰੇ ਬਾਈਬਲ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਯਹੋਸ਼ੁਆ 22:5; ਜ਼ਬੂਰ 31:23; ਯੂਹੰਨਾ 14:15, 21, 23; ਰੋਮੀਆਂ 8:28; ਯਾਕੂਬ 1:12; 2:5; 1 ਯੂਹੰਨਾ 4:8, 19, 21)। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਓ ਪਿਆਰ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

1. ਪਿਆਰ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪੈਦਾਇਸ਼ੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅੱਜ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।

2. ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਕਰਮ ਪਿਆਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਵੀ ਕਹੀਏ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਹੈ।

3. ਪਿਆਰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਆਸ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮੁੜ ਖੋਜ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਪਿਆਰ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ।

ਦਾਉਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ (22:41-46)

ਯਿਸੂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਹੈ। ਹੋਰ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਨਬੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮੋਅਜਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਨਿਚੋੜ ਕੱਢਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦਾਉਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਸੀਹ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦਾ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦਾਉਦ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਦਾਉਦ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਤਾਂ ਦਾਉਦ ਦਾ ‘ਪ੍ਰਭੂ’ ਸੀ।

ਅੱਜ ਯਿਸੂ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਫ਼ਰੇਬੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਗੁਰੂ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਨਬੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਮਸੀਹ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੋਵੇਂ ਮੰਨਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 2:36)। ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਖੁਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਰਚੇ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਸੀ (ਯੂਹੰਨਾ 1:1-5), ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ (ਯੂਹੰਨਾ 1:14, 18; ਫ਼ਿਲਿੱਪੀਆਂ 2:6-11)। ਉਹ ਸਚਮੁਚ ਵਿਚ ‘ਇਮਾਨੂਏਲ’ ਭਾਵ ‘ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਸਾਡੇ ਸੰਗ’ ਹੈ (1:23)। ਡੇਵਿਡ ਸਟਿਵਰਟ

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕ ਰੋਮੀ ਕਬਜ਼ੇ ਨੂੰ ਇਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਰਿਆਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰੋਦੇਸਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ²ਯਿਸੂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਫ਼ਰੀਸੀ ਲੋਕ ਸਦੂਕੀਆਂ

ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲ ਗਏ ਸਨ (16: 1 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)। ³ਕ੍ਰੇਗ ਐਸ. ਕੀਨਰ, *ਏ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਦ ਗੋਸਪਲ ਆਫ ਮੈਥਿਊ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1999)*, 524, n. 200. ਪਲੁਟਾਰਕ *ਮੋਰੇਲਿਆ* 48 ਈ.-74 ਈ. ਵਿਚ ਚਾਪਲੂੀ ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ (ਹਊ ਟੂ ਟੌਲ ਦੇ ਫਲੈਟਰਰ ਫ਼ਰਾਮ ਏ ਫ਼੍ਰੈਂਡ)। ⁴ਜੈਕ ਪੀ. ਲੂਈਸ, *ਦ ਗੋਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ, ਪਾਰਟ 2, ਦ ਲਿਵਿੰਗ ਵਰਡ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਆਸਟਿਨ, ਟੈਕਸਸ: ਸਵੀਟ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1976)*, 100. ⁵ਜੋਸੇਫ਼ਸ *ਐਂਟੀਕੁਇਟੀਜ਼* 18. 1. 1; *ਵਾਰਜ਼* 2.8. 1. ⁶ਐਵਰੱਟ ਫ਼ਰਗਿਊਸਨ, *ਬੈਕਗ੍ਰਾਊਂਡ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ, ਜ਼ਿਲਦ 2ਜੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1993)*, 26. ⁷ਉਰੀ, 86. ⁸ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਖ਼ੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਦਾਨੀਏਲ 2:21, 37, 38; ਰੋਮੀਆਂ 13: 1-7; 1 ਪਤਰਸ 2: 13-17)। ਸਰਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਫੌਜ, ਪੁਲਿਸ ਬਲ, ਚੰਗੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਅਤੇ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਖ਼ਰਚ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ⁹ਲਿਓਨ ਮੌਰਿਸ, *ਦ ਗੋਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ, ਪਿੱਲਰ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1992)*, 557. ¹⁰ਲੂਈਸ, 101.

¹¹ਜੋਸੇਫ਼ਸ *ਐਂਟੀਕੁਇਟੀਜ਼* 18. 1. 4. ¹²ਜੋਸੇਫ਼ਸ *ਵਾਰਜ਼* 2.8. 14. ¹³ਮਿਸ਼ਨਾਹ *ਸੈਨਹੇਡ੍ਰਿਨ* 10. 1. ¹⁴ਟੇਬਿਟ 3: 7-9. ¹⁵ਲੂਈਸ, 103. ¹⁶ਰੌਬਰਟ ਐਚ. ਮਾਊਸ, *ਮੈਥਿਊ, ਨਿਊ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਬਿਬਲੀਕਲ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਪੀਥੋਡੀ, ਮੈਸਾਚੂਸੇਟਸ: ਹੈਂਡ੍ਰਿਕਸਨ ਪਬਲੀਸ਼ਰਜ਼, 1991)*, 209. ¹⁷ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਸਦੂਕੀ ਲੋਕ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 23:8), ਭਾਵੇਂ ਤੌਰੇਤ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸੀ (ਉਤਪਤ 16:7; 19: 1; 21: 17; 22: 11; 24:7; 28: 12; 31: 11; 32: 1; 48: 16; ਕੂਚ 3:2; 14: 19; 23:20; 32:34; 33:2; ਗਿਣਤੀ 20: 16; 22:22)। ¹⁸ਟਾਲਮੁਡ *ਬੇਰਾਕੋਥ* 17ਏ। ¹⁹ਅੱਯੂਬ 14: 14; 19:25-27; ਜ਼ਬੂਰ 16:9-11; 17: 15; 49:15; 73:24-26; ਯਸਾਯਾਹ 25:8; 26: 19; 53: 10; ਹਿਜ਼ਕੀਏਲ 37: 1-14; ਦਾਨੀਏਲ 12: 1-3, 13; ਹੋਸ਼ੇਆ 6:2; 13: 14. ²⁰ਟਾਲਮੁਡ *ਸੈਨਹੇਡ੍ਰਿਨ* 90ਬੀ।

²¹ਰੱਬੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਹਵਾਲਾ ਵਿਵਸਥਾਸਾਰ 32:39 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਖ਼ੁਦਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘‘ਮੈਂ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ’’ (ਟਾਲਮੁਡ *ਪੇਸਾਹਿਮ* 68ਏ)। ²²ਬਰੂਚ ਐਮ. ਮੈਜ਼ਗਰ, *ਏ ਟੈਕਸਚੂਅਲ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਦ ਗ੍ਰੀਕ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ, ਜ਼ਿਲਦ 2ਜੀ (ਸਟਟਗਰਟ: ਜਰਮਨ ਬਾਈਬਲ ਸੋਸਾਈਟੀ, 1994)*, 48-49. ²³ਟਾਲਮੁਡ *ਬੇਰਾਕੋਥ* 63ਏ। ²⁴ਟਾਲਮੁਡ *ਮੇਕਥ* 24ਏ। ²⁵ਨਕਲੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ੁਦਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਜੋੜੇ ਗਏ ਹਨ (*ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਇਸਾਕਾਰ* 5.2; 7.6; *ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਆਫ਼ ਡੈਨ* 5.3.) ²⁶ਟਾਲਮੁਡ *ਸ਼ੱਬਥ* 31ਏ। ²⁷ਜੋਨੇਸਿਸ *ਰੱਬਾਹ* 24.7. ²⁸ਵਾਲਟਰ ਬਾਉਰ, *ਏ ਗ੍ਰੀਕ-ਇੰਗਲਿਸ਼ ਲੈਕਸੀਕਨ ਆਫ਼ ਦ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਐਂਡ ਅਦਰ ਅਰਲੀ ਕ੍ਰਿਸਚਿਅਨ ਲਿਟਰੇਚਰ, ਜ਼ਿਲਦ 3ਜੀ, ਸੋਧ ਅਤੇ ਸੰਪਾ. ਫ਼੍ਰੈਡਰਿਕ ਡਬਲਯੂ. ਡੈਂਕਰ (ਸ਼ਿਕਾਗੋ: ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਗੋ ਪ੍ਰੈੱਸ, 2000)*, 566. ²⁹ਲੂਈਸ, 107. ³⁰ਮੱਤੀ 26:64; ਮਰਕੁਸ 12:36; 14:62; 16: 19; ਲੂਕਾ 20:42, 43; 22:69; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 2:34, 35; 1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 15:25; ਅਫ਼ਸੀਆਂ 1:20, 22; ਕੁਲੁੱਸੀਆਂ 3: 1; ਇਬਰਾਨੀਆਂ 1:3, 13; 8: 1; 10:12, 13; 12:2.

³¹ਇਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ, ਵੇਖੋ ਐਲਫ਼੍ਰੇਡ ਜੇ. ਹੋਡਸ *ਆਰਕਿਓਲੋਜੀ ਐਂਡ ਦ ਓਲਡ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਬੇਕਰ ਬੁਕਸ, 1998)*, 213. ³²ਮਿਸ਼ਨਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਤਾਬ *ਗੋਬਮੇਥ* ਵਿਧਵਾ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹੈ।